

MIT GONDOZOTT A NÉPGONDOZÓ HIVATAL?

FREY DÓRA

JOG.
történet

A HUN-REN-ELTE
Jogtörténeti Kutatócsoport
blogja

A SZERZŐ:

DR. FREY DÓRA

ANDRÁSSY GYULA BUDAPESTI
NÉMET NYELVŰ EGYETEM

TUDOMÁNYOS MUNKATÁRS

DORA.FREY@ANDRASSYUNI.HU

2024. május 27.

1945. május 4-én alkotta meg a kormány az 1.710/1945. M.E. rendeletet, amely május 10-i hatállyal létrehozta a hangzatos nevű Népgondozó Hivatalt. Az új közigazgatási szerv feladat- és hatáskörébe tartozott a hazatérő deportált zsidók ellátásának megszervezése, a magyar menekültek és áttelepítettek segélyezése és elhelyezése, a szövetséges hadifoglyok és más menekültek gondozása és hazatérésük segítése. A fent említett humanitárius feladatok mellett hatáskörébe tartozott a rendelet 2. § 5. pontja szerint a „fasiszta németek” kitelepítésének végrehajtása is. A németek kitelepítéséről részletes szabályokat a rendelet természetesen nem tartalmazott, nem is tartalmazhatott, hiszen erről jóval később született csak nemzetközi szinten

elvi döntés, még később került elérhető közelségbe a gyakorlati megvalósítás, de igazolja, hogy jóval a Potsdami Konferencia döntése előtt megvolt a világos politikai szándék a magyarországi németek elűzésére. A hivatal felállítása illeszkedett abba a tendenciába, hogy a telepítésekkel, népességmozgásokkal kapcsolatos feladatokra speciális közigazgatási szerveket alakítottak, azokat nem bízták a rendes vármegyei, járási vagy községi szervekre.

A hivatal felett a belügyminiszter gyakorolt felügyeletet, egyetértésben a népjóléti miniszterrel, de telepítési ügyekben a földművelésügyi miniszternek is egyetértési joga volt. A hivatal székhelye Budapest volt, alárendelt szerveiről a jogszabály nem szólt részletesen. Szükség esetén azonban kirendeltséget állíthatott fel bárhol, ahol feladatai végrehajtása érdekében ez szükségesnek mutatkozott. A 8. § felhatalmazta a hivatalt általánosan kötelező rendeletek kibocsátására is.¹ A hivatal vezetője id. Antall József, a későbbi magyar miniszterelnök édesapja volt.

A hivatalon belül két főosztály, a Szociális Főosztály, illetve a Telepítési Főosztály jött létre. A Telepítési Főosztály feladata azoknak földhöz, illetve házhoz juttatása volt, akik várhatóan tartósan az országban maradtak, gyakorlatilag ez a szomszédos országokból érkező magyar menekülteket jelentette ekkor. A főosztály négy kirendeltséget működtetett, amelyek további kerületekre és körzetekre oszlottak. Ezek száma és illetékességi területe többször módosult a mindenkorai telepítési feladatok függvényében, de a változások a hiányos iratanyag miatt nem is mindig rekonstruálhatók pontosan.² A körzetvezetők munkáját telepfelügyelők segítették több községre kiterjedő hatáskörrel. A szervezet legalsó szintjén az egy telepés községért felelős telepgazdák álltak, akiket

eredetileg a Megyei Földbirtokrendező Tanácsok neveztek ki, csak 1945. július 1-jétől tartoztak a Népgondozó Hivatal szervezeti keretébe.³ Az átszervezések, változások folyamatosak voltak, ami nem segítette a hatékony működést, de tipikus jelenség volt a háború utáni közigazgatás életében.

A telepítés során hatásköri konfliktus alakult ki az 1945. június 22-én létrehozott Telepítési Hivatallal, amely az Országos Földbirtokrendező Tanács szerve volt. A Telepítési Hivatal fő feladata a belső telepítések végrehajtása volt, vagyis azon földigénylők földhöz és házhoz vagy házhelyhez juttatása, akiknek eredeti lakóhelyükön nem jutott föld és vállalták, hogy az ország más területére költöznek. Már július 2-án, a június 30-án kihirdetett, a Népgondozó Hivatal hatáskörének kiterjesztéséről szóló 3.820/1945. M.E. rendelet hatálybalépésével a Népgondozó Hivatal hatáskörébe kerültek a belső sórványtelepítések is. A nagyobb birtokok és ingatlanok betelepítése továbbra is az Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Hivatalának feladat- és hatáskörébe tartozott. Ennek ellenére a két szervezet között folyamatosak voltak a hatásköri viták, súrlódások, hiába írták elő jogszabállyal is az együttműködési kötelezettségüket.⁴

A módosító rendelet szerint a tartós elhelyezést igénylő menekültek letelepítése céljára a „fasiszta németek” ingatlanjait kellett igénybe venni. Annak eldöntésére, hogy kik a „fasiszta” németek a rendelet bevezette az úgynevezett nemzethűségi vizsgálatot. A magyar kormány nem akart alapot szolgáltatni a szomszédos országok béli, elsősorban a csehszlovákiak magyarok kollektív bűnössé nyilvánításához, a nemzethűségi vizsgálat a kollektív felelősség helyett az egyéni felelősség hangsúlyozására tett egyfajta

kísérlet volt.⁵ A valóságban az eljárás egyéni felelősség megállapítására nem volt alkalmas, és mivel a szankció legtöbb esetben ingatlan elkobzása volt (a rendelet 1. § a fasiszta németek ingatlanjainak felhasználását szabályozta), nem lehetett kétséges, hogy a vizsgálatok célja minél több „fasiszta” kimutatása volt.

A rendelet szerint „Azokban a járáásokban, amelyeknek közsegeiben a lakosság számottevő része az elmúlt években hitlerista (volksbundista, fasiszta, nyilas, stb.) magatartást tanúsított”⁶ kellett a vizsgálatokat elvégezni. A hitlerista magatartás egy meghatározatlan és meghatározhatatlan jogi fogalom, a zárójeles példálózó felsorolás ezen nem változtat. Csak a németek vizsgálatát írta elő, mintha nem német nemzetiségűek nem tanúsíthattak volna fasiszta vagy nyilas magatartást – a Nyilaskeresztes Pártnak 1939-ben nagyjából 900.000 szavazója volt az országgyűlési választásokon, többségük nyilvánvalóan nem német nemzetiségű volt.⁷

A vizsgálatot egy három fős bizottság végezte, amelynek elnökének bírói, de mindenképpen jogi képzettséggel kellett rendelkeznie, és a helyi viszonyokat jól kellett ismernie. Az elnököt és egy tagot, valamint egy póttagot a Belügyminiszter nevezte ki, a harmadik tagot a járási Nemzeti Bizottság választotta. Minden 16 év feletti német lakos magatartását vizsgálniuk kellett, de a kiskorúakat, illetve a házastársakét (gyakorlatilag a feleségeket) csak akkor, ha rájuk nézve külön bejelentés érkezett. Gyakorlatban tehát elsősorban a családfelek esetek vizsgálat alá.⁸

A vizsgálat négy kategóriába sorolta az érintetteket (4. §): hitlerista (volksbundista, fasiszta, nyilas) szervezetek vezetője, hitlerista szervezetek tagja, ilyen szervezetek támogatója, illetve megállapíthatta azt is, hogy az

érintett nem volt sem tagja, sem támogatója hitlerista szervezeteknek. Az eljárás során az érintettet meg kellett hallgatni, ha erre nem volt mód, akkor távollétében is lefolytatható volt az eljárás. Aki vezetői, tagjai vagy támogatói voltak a hitlerista szervezeteknek, ingatlanjaikat kötelesek voltak a telepítések során rendelkezésre bocsátani. Még azok is, akik sem vezetői, sem tagjai, sem támogatói nem voltak hitlerista szervezeteknek, de „nemzethűségükről és demokratikus érzületükről nem tettek tanúbizonyságot”, kötelesek voltak el- illetve összeköltöztetésben érintetteket házaikba befogadni.⁹ A nemzethűségi vizsgálat elvben egyéni magatartást vizsgált, ennek azonban ellentmond, hogy a szankciók szinte minden esetben az ingatlanulajdonra irányultak, annak elvonása volt a fő cél, nem a személyes felelősség megállapítása.¹⁰ A gyakorlat azt igazolta, hogy a cél valójában az ingatlanvagyon megszerzése volt. A későbbi kitelepítésre azonban a vizsgálatok megállapításainak nem volt hatása.¹¹

A közigazgatás szempontjából kiemelt jelentőséggel bírt a 9.560/1945. M.E. rendelet, amely 1945. október 15-i hatállyal felfüggesztette Tolna és Baranya vármegyék területi önkormányzati szerveinek működését. A „német nemzetiségű területekkel kapcsolatos közigazgatási intézkedések” célja kitelepítések előkészítésének gyorsítása, illetve az ekkor már folyamatban lévő nemzethűségi vizsgálatok elősegítése volt.

Az intézkedés nyilvánvalóan azt szolgálta, hogy a helyi közigazgatás ne tudja kontrollálni, illetve akadályozni a Népgondozó Hivatal tevékenységét, sem a nemzethűségi vizsgálatok, sem a kibontakozó telepítések tekintetében. Az intézkedés hatása azonban felemás volt, ugyan a Népgondozó Hivatal sorra függesztette fel a németek lakta kis- és nagyközségek képviselőtestületeinek

működését, de feladatait, hiába alakultak területi szervei és kirendeltségei, így sem tudta hatékonyan ellátni. A Népgondozó Hivatal legtöbb esetben – szándékoltn – szintén nem helyi kötődésű kirendeltségvezetői, illetve munkatársai sem tudták feladataikat hatékonyan ellátni, éppen a helyismeret, esetenként a szakismeret hiánya miatt.¹²

A németek 1946 januárjában kezdődő kitelepítése során a Népgondozó Hivatalnak már nem volt tételes hatásköre, azt a 12.330/1945. M.E. rendeletet 6. § értelmében miniszteri biztosok vezetésével ún. kitelepítési oszlopok hajtották végre – egy újabb sajátos szervezetrendszer, amelynek a meglévő szervekhez való viszonyát nem tisztázták. 1946. június 30-án a Népgondozó Hivatal a 7.310/1946. M.E. rendelet értelmében meg is szűnt, telepítéssel kapcsolatos feladatait és személyzetét a Megyei Földhivatalok vették át, a kitelepítésekkel kapcsolatos feladatok a Belügyminiszter közvetlen felügyelete alá kerültek, a fennmaradó szociális feladatok ellátásáról a Népjóléti Minisztérium gondoskodott.¹³

Hivatkozások:

- 1 Zinner Tibor: A magyarországi németek kitelepítése. Die Aussiedlung der Ungarndeutschen. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2004. 44. p.
- 2 Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 1993. 89. p.
- 3 Gonda Gábor: A nemzethűséget vizsgáló bizottságok és tevékenységük Tolna vármegye völgyeségi járásában. In: Dobos Gyula (szerk.): Tolna Megyei Levéltári Füzetek 12. Szekszárd,

Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, 2012. 477. p.

⁴ Tóth 1993, 88. p.

⁵ Zinner 2004, 48. p.

⁶ Rendeletek tára 1945, 225. p.

⁷ Ungváry Krisztián: Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon. 3. kiadás, Budapest, Jelenkor Kiadó – Országos Széchényi Könyvtár, 2016. 293. p.

⁸ Zinner 2004, 48. p.

⁹ Grósz András: Menekülők és internáltak. Budaörs a második világháború végén. In: Grósz András (szerk.) Jogfosztások Budaörsön (1944-1948). Budaörs, Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény, 2010. 47-76. 62. p.

¹⁰ Bellér Béla: A magyarországi németek megítélése a második világháború után. In: Hambuch Vendel (szerk.): 300 éves együttélés: a magyarországi németek történetéből: Budapesti Nemzetközi Történetészkonferencia 1987. márc. 5-6. 1-2. köt. Budapest, Tankönyvkiadó, 1988. 2. köt. 169. p.

¹¹ Tóth 1993, 39. p.

¹² Tóth 1993, 74. p.

¹³ Tóth 1993, 95. p.

Képek elérhetősége:

1. oldal: id. Antall József, a Népgondozó Hivatal vezetője.
Forrás: Nemzeti Örökség Intézete.